

Šventųjų atvaizdai kasdienybėje: vieta, prasmė ir funkcijų transformacijos

Skaidrė Urbonienė

Straipsnio tikslas – nustatyti šventųjų atvaizdų sodybiniuose paminkluose funkcijų tęstinumą ir kaitą. Tyrimui pasitelkti visų rūšių atvaizdai, esantys sodybiniuose paminkluose. Naudojant lauko tyrimų duomenis aptariama atvaizdų vieta ir reikšmė šių dienų kaimo žmogaus kasdieniame gyvenime. Analizuojamas prasminis atvaizdų išsidėstymas tam tikrų sodybos erdvių atžvilgiu, pagarbos reiškimas. Siekiant parodyti atvaizdų prasmės pasikeitimus, palyginimui pasitelkiama XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės medžiaga. Funkcijų tęstinumas ir kaita rodomi per žmogaus santykį su šventųjų atvaizdais, o kartu ir su visu sodybiniu paminklu. Atliktas tyrimas rodo tam tikrus pasikeitimus, tačiau liudija pagrindinių funkcijų (religinės ir apsaugos) išlikimą.

*Skaidrė Urbonienė, Lietuvos nacionalinis muziejus, Etninės kultūros skyrius, Arsenalo 1, LT-01100 Vilnius;
Vilniaus dailės akademija, Dailės istorijos ir teorijos katedra, Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius, el. paštas: skaidreu@gmail.com*

Netolimoje praeityje žmogų supo daugybė sakralinių ženklų. Dirbdamas, keliaudamas ar ilsėdamasis jis visur matė kryžių ar koplytstulpį, stogastulpį ar koplytėlę, iš kurių žmogaus gyvenimą bei veiklą tarsi stebėjo Jėzus, Marija ir šventieji. Sakraliniai statiniai su šventųjų atvaizdais statyti sodyboje ar netoli jos, dirbamuose laukuose, pakelėse, kryžkelėse ar pavojingose, baugiose vietose. Tad su šventųjų atvaizdais žmogus susidurdavo ne tik šventadieniais bažnyčioje, bet ir kasdienybėje.

Sovietmečiu šie santykiai buvo negailestingai naikinami. Šalia ateistinės propagandos planingai ir kryptingai vyko sakralių vietų naikinimas – griauti jau stovintys liaudies mažosios architektūros paminklai, o naujus drausta statyti. Tačiau žmonės stengėsi išsaugoti paminklus perkeldami juos į nuošalesnes vietas. Atokesnėse, toliau nuo centrų esančiose vietose gyvenantiems žmonėms

lengviau sekėsi išsaugoti paminklus, kai kurie netgi pasistatydavo naujus. Tradicija buvo palaikoma ir išliko iki šių dienų. Atkūrus nepriklausomybę, slopinta tradicija išsiliejo masišku tradicinių formų paminklų statymu pirmiausia viešose vietose. Gausėja jų ir sodybose.

Kasdieniškiausia, labiausiai žmogui pažįstama buvo ir yra jo namų aplinka. Lietuviai namai – „tai ir būstas, ir jo sodyba, ūkis, visas jo turtas. Tai jo tvirtovė ir šventovė“ (Vyšniauskaitė 1999: 8). Todėl straipsnyje apsiribojama sodybos erdve nuo gyvenamojo namo iki vartų ir šiek tiek už vartų, t. y. ta erdve, kurioje statomi sodybos paminklai su šventųjų atvaizdais (kryžiai, koplytstulpiai ir kt.), buvę Dievo palaimos namams simboliu. Tačiau modernėjanti visuomenė, mažėjantis jos (ypač jaunesnės kartos) religingumas keičia viso sodybinio paminklo prasmę. Ta prasmės kaita nagrinėjama straipsnyje.

Tyrimo objektas – šventųjų atvaizdai sodybų paminkluose. Straipsnyje šventųjų atvaizdai neišskiriami kaip tam tikros rūšies (skulptūra, tapyba, grafika) meno objektai, todėl neaptiriamos jų meninės savybės. Tyrimas apima visų rūšių šventųjų atvaizdus, buvusius ir esančius sodybiniuose paminkluose: tiek senųjų dievdirbių, tiek dabartinių tautodailininkų drožtas medines skulptūras, tiek masinės gamybos skulptūras (gipsines, metalines), tiek įvairių rūšių paveikslus. Straipsnio tikslas – atskleisti šventųjų atvaizdų sodybiniame paminkle funkcijų tęstinumą ir kaitą. Todėl siekiama aptarti atvaizdų vietą ir reikšmę šių dienų kaimo žmogaus kasdieniame gyvenime palyginimui pasitelkiant XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės medžiagą. Dėmesys koncentruojamas į žmogaus santykį su šventųjų atvaizdais, o kartu ir su visu sodybiniu paminklu.

Kaimo erdvėje buvę dievdirbių kurti šventųjų atvaizdai kol kas tyrinėti kaip liaudies meno objektai. Šių atvaizdų funkcijų tam tikrose erdvėse ir funkcijų kaitos laike problemos beveik netyrinėtos. Aptariant menines skulptūros, tapybos, grafikos kūrinių savybes, apsiribojama tik šventųjų globojamų sričių paminėjimu. Autoriai, kurie tyrinėjo liaudies mažosios architektūros paminklus, jų statymo priežastis ir papročius, apžvelgdami viso statinio paskirtį paminėję ir vienam kitam šventajam priskiriamas globos sferas (Rūkštelė 1941; Žemaitytė 1981; Radzevičiūtė 1994; Burinskaitė 2000). Plačiausiai paminklų statymo priežastis ir prasmę yra aptarę J. Grinius, A. Mažiulis, V. Milius (Grinius 1970; Mažiulis 1951; Milius 1992; Milius 1995; Milius 1997). Liaudies skulptūros paskirties, jos kūrimo tikslų, atskirų siužetų paplitimo tam tikrose erdvėse (bažnyčios, namų), sąveikos tarp vaizdo ir paskirties gaires poetiškuose tekstuose nužymėjo M. Martinaitis (Martinaitis 1989; Martinaitis 1994). A. Počiulpaite yra palietusi šiuolaikinės liaudies monumentalistikos memorialinės, rekreacinės, dekoratyvinės-utilitarinės paskirties aspektus (Počiulpaite 1994; Počiulpaite 1996). G. M. Martinaitienė yra nurodžiusi penkias tradicinių paminklų funkci-

jas (atminimo, votyvinę, išpėjimą, apsauginę, riboženklinę) pabrėždama, kad kiekvieno paminklo turinį atskleidė jame buvusi figūrinė skulptūra, tačiau jų smulkiau neaptarė (Martinaitienė 1999). Šio straipsnio autorė, tyrinėdama atskirus liaudies skulptūros siužetus, kiek plačiau apibūdino pagrindines kai kurių šventųjų asmenų (Švč. Mergelės Marijos ir moterų šventųjų) globojamas sritis, jų atvaizdų paskirtį (Urbonienė 1997; Urbonienė 1998). Tyrinėdama šventųjų siužetų pasiskirstymą įvairiose kaimo erdvėse, autorė siejo jį su tam tikromis šventųjų galiomis. Atskirai išskirtas sodybose vyravusių šventųjų prasminis pasiskirstymas (Urbonienė 2002). Todėl šis straipsnis yra pradėtų tyrinėjimų tęsia.

Straipsnis parašytas remiantis 1995, 2000, 2003 m. autorės atliktais lauko tyrimais Alytaus, Raseinių, Šakių, Šilutės, Šilalės rajonuose vykusių etnografinių ekspedicijų metu¹. Buvo apklausinėjami įvairaus amžiaus, skirtingų lyčių žmonės, kurių sodybose yra buvę ar dabar stovi paminklai. Apklausti 84 pateikėjai (8 Alytaus r., 7 Raseinių r., 8 Šakių r., 35 Šilutės r., 26 Šilalės r.). Pokalbio metu stengtasi išsiaiškinti sodybų paminklų statymo priežastis, juose esančių (ar buvusių) šventųjų atvaizdų pasirinkimo motyvus, jų bei viso statinio reikšmę pateikėjui ir jo šeimos nariams. Pokalbiuose atsiskleidė pateikėjų asmeninė patirtis, individualūs išgyvenimai ir savaip suvokti įvykiai, susiję su paminklo statymu ar atstatymu, požiūris į savo, kaimyno bei kitose vietose statomus paminklus, įvairių kartų religinės patirties skirtumai. Kaip šaltinis naudota ir publikuota kraštotyrinė literatūra (Sabaliauskas 1938; Končius 1996; Marcinkevičienė 1998; Mickevičius 2000).

Religinių atvaizdų prasmė

XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje statytuose sodybų paminkluose vyravo Jėzaus Kristaus ir Švč. Mergelės Marijos temos. Neabejotina pirmenybė teikta Marijos temai², nes tikėta visapusiška Marijos globa (Urbonienė 1998: 32–33). Kitų vardų šventųjų sodybų paminkluose buvo labai daug³. Siužetų gausu-

¹ Surinkta medžiaga saugoma Lietuvos nacionalinio muziejaus Etninės kultūros skyriuje, aplankuose pagal administracinius rajonus, lapai nenumeruoti.

² XIX a. pab. – XX a. I pusėje sodybų paminkluose vyravo trys Švč. Mergelės Marijos siužetai: „Pieta“, „Marija Maloningoji“, „Marija Skausmingoji“. Užfiksuoti ir dar keli siužetai: „Nekaltai Pradėtoji Švč. Mergelė Marija“, „Marija su Kūdikiu“, „Marija Rožančinė“. Tarp Jėzaus siužetų vyravo tik Nukryžiuotasis. Šio siužeto vyravimą nulėmė gausiai statomi visuose regionuose kryžiai, kuriuose visuomet būdavo Nukryžiuotojo skulptūra. (Urbonienė 2002: 110).

³ Atlikus statistinį ikonografinės medžiagos tyrimą, sodybų paminkluose užfiksuoti 36 šventųjų (vyrų ir moterų) siužetai (Urbonienė 2002: 110–111).

mą šiuose paminkluose lėmė jų parinkimas pagal įvairiausius paminklų statymo sodybose motyvus (įvairūs prašymai ir apžadai, padėka už prašymų išpildymą) ir progas (vestuvės, vaiko gimimas, krikštas, įkurtuvės, įvairūs šeimos įvykiai), taip pat noras turėti savo vardo šventąjį globėją. Žemaitijoje buvo paprotys sodybiniuose paminkluose turėti visų vardų, kurių yra šeimos nariai, šventuosius: „<...> ten stato 'deivalių', kiek tik išgali, tankiausiai, kiek jo šeimoje ypatų yra, tiek jų vardams atsakančių „petronų“ (Vaižgantas 1903: 79). Siužetų gausumą didino ir kelių paminklų buvimas XIX a. sodybose: „Įėjęs į kiemą, iszvyssi mažiausiai vieną kryžių, tankiausiai – kryžių, stulpą su patronais ir dar koplytėlę“ (Grybas 1899: 12).

Iš gausybės sodybos paminkluose buvusių šventųjų išsiskiria tam tikri dominuojantys siužetai. Tai šventieji, kurių paskirtis siejasi su šeima (Švč. M. Marija, šv. Ona, šv. Juozapas, šv. Antanas), žmonių (šv. Barbora, šv. Jonas Nepomukas, šv. Kazimieras), pastatų (šv. Florijonas, šv. Agota), naminių gyvulių ir paukščių (šv. Jurgis, šv. Rokas, šv. Izidorius, šv. Pranciškus) globa bei sauga (Urbonienė 2002: 113). Dominuojančios šventųjų grupės rodo svarbiausius žmogaus siekius – užsitikrinti saugą ir globą sau ir šeimos nariams, namams, bei ūkinę sėkmę kasdieniame gyvenime.

Po Atgimimo statytuose paminkluose taip pat vyrauja Švč. Mergelės Marijos ir Jėzaus Kristaus siužetai. Tačiau pačių siužetų įvairovė daug mažesnė. Iš Marijos temos vyrauja Lurdo Švč. Mergelės Marijos ir Marijos Maloningosios atvaizdai. Iš Jėzaus temos daugiausia yra Nukryžiuotojo atvaizdų, nes ir šiais laikais daugiausia statoma kryžių, kuriuose yra tik šis vienas atvaizdas. Kitų vardų šventųjų nepalyginamai mažiau⁴. Šiuo metu dažniausiai pasirenkama Marijos ar Jėzaus skulptūra, neteikiant reikšmės atskiriems jų siužetams. Svarbu, kad „būtų Marija ar Jėzus“. Neretai į koplytstulpį įdedamos dvi Marijos statulėlės, nes, kaip ir anksčiau, tikima Marijos globa visais reikalais: „Mariją daugiausia visur dėdavo, nes ji visoms progoms“ (E. L., g. 1917 m., Bokštų k., Šilalės r.), „Marija visada jau globoja“ (B. A., g. 1917 m., Pakoplyčio k., Šilalės r.). Kita moteris apie savo sodybos koplytstulpį su Marijos Maloningosios skulptūra sakė: „Aš nesergu, jau 81-us metus einu, o prie daktaro nebuvau, o gal ir Marija padeda“ (B., g. 1923 m., Žakainių k., Šilutės r.). Pateikėja, kurios kieme stovi koplytstulpis su dviem Švč. Mergelės Marijos ir viena Jėzaus siužetų skulptūromis, pasakojo:

⁴ Ekspedicijų (Alytaus, Raseinių, Šakių, Šilutės, Šilalės r.) metu naujuose sodybų paminkluose užfiksuoti tokie siužetai: šv. Antanas, šv. Šeima, Angelas Sargas, šv. Jonas Nepomukas, šv. Juozapas, šv. Teresė.

„Žiūrėjom specialiai, kad būtų Marija, Jėzus. Mama mane buvo pavedus Marijos globai. Marijos garbei pavedė ir aš visą laiką dėkinga. Globoja mane Marija, oi kaip globoja – visi vaikai nei supliko, nei ką, visi užaugo sveiki, geri. Ir vyras baisiai geras buvo“ (M. V., g. 1928 m., Bokštų k., Šilalės r.).

Vyresnės kartos žmonės pagrindinių šventųjų, tokių kaip Antanas, Juozapas, Rokas, Jurgis, Barbora, Jonas Krikštytojas, globojamas sritis žino. Pvz., 1927 m. gimusi moteris dėstė:

„Antans juk irgi yra jau nemažas šventasis. Į jį kreipiasi, jei ką pametė ar ką pavogė, kad jis padėtų surasti. Jurgis globėjas gyvulių. Barbora su komunija – tai ji prie mirštančių, meldžiasi prie jos, kad pomirtinis gyvenimas geresnis būtų. Juozapas – Marijos sužadėtinis, jis šeimų globėjas“ (S. V., Kunigiškių k., Šilalės r.).

Arba: „Juozapas šeimų globėjas, nes šventa šeima. Kreipiamės į Juozapą dėl šeimos“ (S. K., g. 1932 m., Vaitimėnų k., Tauragės r.), „Koplytėlė švento Roko dėl sveikatos“ (I. L., g. 1927 m., Pajūris, Šilalės r.), „Švents Jons visada prie vandens“ (M. V., g. 1928 m., Kudaičių k., Šilalės r.), „vaidenos – ir pastatė koplyčią su Jonu Krikštytoju“ (K. B., g. 1916 m., Degučių k., Šilutės r.).

Kartais primirštą šventojo paskirtį bandoma atkurti pagal atvaizdą. Viena pateikė, pasakodama, kokie šventieji yra buvę sodybos koplytstulpyje, pamini šv. Agotos skulptūrėlę ir nupasakoja jos vaizdavimą: „Agota buvo mūsų koplytėlėj – su duonos kepaliku“ (S. V., g. 1927 m., Kunigiškių k., Šilalės r.). Tačiau kodėl šio siužeto skulptūra buvo koplytstulpyje ir kokia šventosios globojama sritis, pateikė negalėjo pasakyti. Pasvyravusi bandė spėti: „Agota nežinau nuo ko saugojo, bet kad su duonos kepalu, turbūt kad derėtų javai, kad duonos būtų“. Suabejojus ir užsiminus apie šventinamą bažnyčioje šv. Agotos duoną, moteris pasakė, kad „nuo gaisro šventina Agotos duoną“, ir ji pati jos turinti, nes „nuo gaisrų reikia pasidėti, ir nuo perkūnijos, kai trenkia“. Tačiau pačios šventosios su apsauga nuo gaisrų nesusiejo.

Senuose iš XX a. pirmosios pusės išlikusiuose paminkluose esančių šventųjų atvaizdų konkreti prasmė gali būti nežinoma ir dėl pamirštos paminklo statymo intencijos. Vienoje sodyboje teko matyti 1935 m. pastatytą koplytstulpį su šventųjų Jurgio ir Antano skulptūromis. Tačiau šeimninė nežinojo, kodėl būtent tie šventieji buvo pasirinkti. Tuo tarpu netoliese gyvenanti moteris teigė iš mamos girdėjusi, kad ten pastatyta koplytėlė su šv. Jurgiu, nes žmonės matydavę vaiduoklį – juodą raitelį, nuo kelio ijojantį į sodybą, apsisukantį kieme ir išjojantį. Todėl prie kelio buvo pastatydinta koplytėlė su šv. Jurgiu, o kieme – aukštas kryžius („vaiduoklio kelyje“) idant apsaugotų sodybos teritoriją nuo raitelio-vaiduoklio (A. K., g. 1948 m., Lileikėnų k., Šilalės r.).

Tačiau nors ir žinodami šventųjų globojamas sritis, žmonės paminkluose esančių šventųjų su tomis sritimis dažniausiai jau nebesieja. Šventiesiems priskiriamos plačios galios – teigiama, kad visi šventieji „padedą visada“. Todėl renkantis šventąjį sodybos paminklui, jo siužetas dažnai yra nesvarbus. Ne vienas pateikėjas pasakojo, kad prie paminklo prašo pagalbos įvairiais kasdieniais reikalais bei ištikus nelaimėi, ir visai nesvarbu, kurio šventojo atvaizdas ten yra, nes „žmonės, kurie tiki, tai tiki, kad jei yra koks šventas daiktas, tai jis nuo visko apsaugo“ (M. V., g. 1928 m., Bokštų k., Šilalės r.). Svarbu, kad būtų šventintas paminklas: ar paprastas kryžius, ar koplytstulpis su skulptūromis: „kryžius saugo visada ir visur“ (B. A., g. 1919 m., Kūtytų k., Šilalės r.).

Pastebima, kad moterys dažniau kreipiasi į šventuosius prašydamos malonių ir pagalbos sau ir artimiesiems. Ne viena pateikėja sakė, kad prašo padėti, „kai liga, kai gyvenimo sunkumai“. Tačiau jei ištinka negalia, pašlyja sveikata, prie kryžiaus ar kito paminklo pagalbos ieško ir vyrai. Pateikėja pasakojo:

„Aš noriu statyt tą kryžių. Da, tėvai, sakau – statysiu. [O jis] – na, tau visko reikia ir teip pinigų nėra, da tau visko reikia. Užteks, sakau, visko. Nu, ir greitai suveikiau. Išvažiavo jisai [vyras] į ligoninę, skrandis – prasimušė kraujas, žaizdos buvo. Atsigulė jis į ligoninę. Reikia parvežti iš tos ligoninės. Tai jisai jau manęs klausia: maža kryžių pastatei? Tai jisai jau jojo nori, suprantat, to kryžiaus. Tai, sakau, jis jau yra parvežtas, tik nepastatytas. Tai tada jau jisai jį pastatė“ (A. Ž., g. 1925 m., Skaistakaimio k., Šakių r.).

Moteris, stačiusi koplytstulpį su dviem Marijos ir viena Jėzaus skulptūrele, kad pasveiktų vyras, pasakojo apie jo grįžimą iš ligoninės: „išeinu pasitikt. [Jis] nusiėmė kepurėlę, pats drebėdamas po pirmu nuėjo prie tos koplytėlės, pabučiavo kamienuką priėjęs. Ir kepurėlę nusiėmęs, o sniegas teška. Tai taip širdį suspaudė, Dieve, Dieve, tai kaip tu jo nepasigailėsi dabar“ (M. V., g. 1928 m., Bokštų k., Šilalės r.).

Tam tikros šventojo galios yra svarbios, jei pats žmogus teikia pirmenybę kuriam nors šventųjų. Tuomet stengiasi ir jo atvaizdą turėti sodybos paminkle. Moteris, kurios sodyboje stovi koplytstulpis su šv. Antano, Marijos ir Jėzaus skulptūromis, sako:

„Nuo jaunystės Antaną myliu. Nuo jaunystės įėjęs jis man į širdį. Pasimeldžiu kasvakar į šventą Antaną. Ir į Mariją poteries kalbu. Kai einu miegot, namie pasimeldžiu, bet į šventą Antaną kasvakar, visada. Prašau ir sveikatos, ir kad plėšikai neužpultų. Jis gelbsti žmones nuo plėšikų. Ir vogtus daiktus padeda gražinti. Aš esu įsitikinus. Išklauso tų prašymų“ (B. A., g. 1917 m., Pakoplyčio k., Šilalės r.).

Antra vertus, individualios šventojo galios pasidaro svarbios ištikus kokiais nors bėdai. Tuomet į šventąjį kreipiamasi kaip į saugotoją nuo konkrečios nelai-

mės. Tačiau tokiais atvejais gali prireikti ieškoti šventojo kitur, nes tokio atvaizdo sodybos paminkle nėra. Pvz., viena moteris, kurios sodyboje yra koplytstulpis su šv. Antano skulptūrele, siūlė savo kaimynei, pametusiai raktus, prašyti pagalbos prie jos koplytstulpio (B. A., g. 1917 m. Pakoplyčio k., Šilalės r.).

Kaip matyti, daugumos pateikėjų pabrėžiama apsaugos funkcija išliko svarbi iki šių dienų. A. Mažiulis, tyrinėjęs lietuviškų kryžių kilmę, mano, kad saugos funkcija buvusi pirminė:

„Tačiau nepamirština, kad tas pats kryžius sodyboje, laukuose, miške ir net kartais tose pat kapinėse yra grynų gryniausia *saugos* priemonė, t. y. sodybą, namus bei ūkį nuo ligos, piktų akių, gaisro ir kitų nelaimių ginti. Ši kryžiaus reikšmė mūsųose yra daug visuotinesnė, negu mirusiojo dalios bei jam skirtos aukos, todėl ir saugos prasmę noriu laikyti *pagrindine* bei *pirmine*“ (Mažiulis 1951: 66).

Išlikę šventųjų, kaip vardo globėjų, paskirties atgarsiai. Stengiamasi, kaip ir anksčiau, sodyboje turėti savo vardo šventąjį globėją: „Jis norėjo Antano, nes pats Antanas“ (B. R., g. 1927 m., Žemaičių Naumiestis, Šilutės r.). Vis dėlto dažniau šventojo globėjo atvaizdas pasirenkamas tik dėl sąsajų su vardu, jam nebepriskiriama išskirtinė asmens globos funkcija.

Šventojo globojama sritis nesvarbi, jei atvaizdas skirtas estetiniam paminklo vaizdui sustiprinti. Pavyzdžiui, Žemaičių Naumiestyje gyvenantis kryždirbys Juozas Kačinas dirba kryžius su nišomis stiebuose, į kurias įdeda gipsines masinės gamybos skulptūreles, kad kryžius būtų „įdomesnis, gražesnis“, kaip jis pats sakė. Todėl jis siužeto nesirenka, o deda kokį turi („tūrėjom tokią ir padėjom“). Jei užsakovas pageidauja tam tikro siužeto, tai pats tuo ir pasirūpina.

Dabartiniu metu pastebima tendencija sodybose statyti paminklą estetiniais sumetimais – papuošti sodybos aplinką („papuošimui kiemo“). Dažniausiai tokius paminklus, kaip paliudijo patys meistrai (J. Judžentis, P. Mockus, A. Rabiza), statosi jauni žmonės, kurių tikslas susijęs su vienu aspektu – turėti prie namų puošybinį akcentą. Tokio statinio šventųjų siužetų pasirinkimas nepriklauso nuo jų globojamų sričių, nes atvaizdai, kaip ir visas statinys, atlieka tik estetinę funkciją. Neretai šventųjų siužetus tokiam paminklui parenka ne užsakovas, o meistras: „Jiems [užsakovams] pats pasiūlau motyvą, jie nežino patys. Ir patenkinti yr. Degučiuos taip du [koplytstulpius] padariau, stovi prie namų“ (J. Judžentis). Kita vertus, toks atvaizdas gali igrty prasmę ir paskirtį vėliau, pastatyta paminklą įterpus į šeimos ar asmens religinį gyvenimą. Kaip antai vienos šeimos apie 1994 m. pasistatyta koplytėlė su Marijos skulptūrele sodybai papuošti tapo vieta, kur šeimninė gali sukalbėti „Sveika Marija“ (V. B., g. 1934 m., Pajūris, Šilalės r.). Kartais puošybinė funkcija pabrėžiama tik nežinant

tikrosios statymo intencijos. Vienos Pajūrio miestelio sodybos, kurioje stovi koplytstulpis su Rūpintojėliu, šeimininkės dukra teigė, kad mama norėjusi papuošti sodybą. Tačiau meistras A. Pocius, dirbęs tą koplytstulpį, informavo, kad sodybos šeimininkė jį dariusi žuvusio sūnaus atminimui.

Šventųjų atvaizdai sodybos erdvėje

XIX–XX a. pirmosios pusės sodybų paminkluose buvusių siužetų orientacija tam tikrų sodybos erdvių atžvilgiu atskleidžia šventiesiems priskiriamas galias. Apie siužetų orientaciją dar 1842 m. rašė L. A. Jucevičius: „Kryžius paprastai stovi gale trobos, figūra į langus; tatai mūsų sodžiaus žmonėms aki-vaizdžiai primena, jog visus darbus, ir blogus, ir gerus, visada regi Dievas“ (Jucevičius 1959: 367). Dažnai Marijos skulptūrėlė būdavo įdedama taip, kad žiūrėtų į namų pusę, nes tikėta, kad Marija stebi šeimos gyvenimą, prižiūri ir globoja visą sodybą ir jos gyventojus. Šv. Florijono skulptūra paminkle dažnai būdavo iškeliamą aukščiau kitų šventųjų, nes tikėta, kad, kartą ištikus gaisrui, būtinai reikia pastatyti paminklą su šv. Florijono skulptūra taip, kad šventasis matytų sodybos trobesius ir daugiau gaisrų nebūsią; šv. Jurgio, kaip naminių gyvulių globėjo, skulptūra atsukama į tvartų pusę arba statoma paminkluose prie vartelių, netgi tolėliau už sodybos, – tarsi norima, kad šventasis prižiūrėtų išgenamus ir pargenamus gyvulius (Urbonienė 2002: 112–113).

Šiuo metu šventųjų paskirtis, kad ir nesąmoningai, kartais atkuriamą atstatant senąjį paminklą su tų pačių šventųjų atvaizdais arba vietoj dingusių atvaizdų įdedant naujus, atitinkančius (ar beveik atitinkančius) buvusius siužetus, ir išdėstant juos senąja tvarka. Pvz., Naujojo Obelyno kaime (Šilalės r.) vienos sodybos sename koplytstulpyje vietoj dingusių skulptūrėlių įdėti paveikslėliai išdėstyti taip: šv. Jurgis atsuktas į tvartų pusę, Marija – į trobą, Šv. Šeima – į šeimininko sesers sodybą, šv. Barbora – į gatvę. Kaip tvirtino šeimininko brolienė, paveikslėliai išdėstyti ta pačia tvarka, kokia buvo išdėstytos dingusios skulptūrėlės (E. B., g. 1935 m.). Arba vienas pateikėjas pasakojo, kad į atstatytą savo sodyboje koplytelę pastatė išsaugotas iš senosios, tėvo statytos koplytelės Šventąją Šeimą vaizduojančias statulėles (P. S., g. 1945 m., Bartininkų k., Šilutės r.).

Po Atgimimo statomuose naujuose paminkluose šventųjų atvaizdai irgi dėstomi tam tikra tvarka, o ir vieta paminklui apgalvojama ir pasirenkama labai kruopščiai. Svarbiausias motyvas – kad paminklas būtų kuo geriausiai matomas tiek išeinant ir grįžtant iš namų, tiek iš toliau: „Ir per vartus einu ir

galvojame, kur statyt, kur statyt? Per vartus aš ateinu – mane [kryžius] pasitinka arba per duris išeinu – o manęs [kryžius] laukia“ (A. Ž., g. 1925 m., Skais-takaimio k., Šakių r.); „čia nesinorėjo kur įkišti jo [kryžiaus]. Čia numatėm vietą – prie kelių, ten baigiasi mūsų žemė“ (G. T., g. 1932 m., Pakalniškių k., Šakių r.), „rinkom vietą visi, kad geriausiai atrodytų“ (S. Š., g. 1910 m., Šilga-lių k., Šilutės r.).

Išlieka noras, kad šventasis žvelgtų į namų pusę. Pateikėja, kurios sodyboje stovintis kryžius su prie stiebo pritvirtinta koplytėle, kurioje įdėta Jėzaus Na-zariečio skulptūra, pakreiptas į namo fasadą, taip aiškino vietos parinkimo motyvus:

„Aš prašiau, kad tą kryžių vyras statytų ne senoje vietoje, o čia, kad eini ir kad visada kryžius matytų visus takus, ir kad visą sodybą globotų. Ir kad pats eini ir pro vieną ir pro kitą pusę, kad matytum kryžių“ (B. A., g. 1919 m., Kūtyimų k., Šilalės r.).

Arba atokiau nuo sodybos atstatytas kryžius, pasuktas taip, kad Nukryžiuotasis žvelgtų į trobesių pusę (A. Z., g. 1925 m., Gelgaudiškis, Šakių r.). Koplytėlė su Marijos Maloningosios skulptūra pakabinta kitapus kelio ant medžio taip, kad žvelgtų į sodybą (Juškaičių k., Šilutės r.).

Pastebimas ir noras atkreipti praeivių dėmesį – tuomet paminklas statomas taip, kad šventasis, o jei tai kryžius, kad Nukryžiuotasis būtų atsuktas į gatvės ar kelio pusę: „Eina žmonės, mato“ (B. R., g. 1927 m., Žemaičių Naumiestis, Šilutės r.); „kad žmonės matytų ir kad pati kur paėjusi toliau matyčiau, kad prieš akis būtų“ (J. B., g. 1919 m., Gervėnų k., Alytaus r.), „Mūka ir skulptūra atsukta į gatvę, kad į bažnyčią atsukta būtų. Sako, – kitiems pastatyk, ne sau kryžių“ (J. K., g. 1917 m., Žemaičių Naumiestis, Šilutės r.). Juškaičių kaime (Šilutės r.) teko matyti pievelėje tarp gyvenamojo namo ir vieškelio stovintį kryžių su dviem Nukryžiuotojo figūrėlėmis: viena atgręžta į namo langus, ki-ta – į vieškelį.

Šeimos atmintis?

Šventojo atvaizdo funkcija dažnai keičiasi išėmus jį iš sunykusio sodybos paminklo. Toks atvaizdas įgyja simbolio prasmę: primena tam tikrus asmenis ar įvykius. Tai dažniausiai skulptūra, saugoma namuose kaip šeimos relikvija – senelių bei tėvų atminimas. Viena pateikėja namuose laiko seną kryželį, darytą tėvo – „tėvo prisiminimas“ (J. B., g. 1919 m., Gervėnų k., Alytaus r.). Be to, toks atvaizdas atlieka estetinę funkciją – yra interjero puošmena, todėl

dažnas stengiasi jį atnaujinti, pataisyti ar perdažyti⁵. Su šeimos relikvijomis nenorima išsiskirti, nors ta skulptūra dabartiniame savininkų gyvenime atlieka tik estetinę funkciją, kurią galima išlaikyti pakeičiant senąją skulptūrą kita, masinės gamybos skulptūra. Tačiau žmonėms labai daug reiškia atmintis. Netgi asocialia laikoma šeima nenori išsiskirti su krucifiksu, vadinamu šeimos relikvija, nors ir supranta, kad jį galima brangiai parduoti: „tai mamos palikimas – net už tūkstantį žalių [dolerių] neparduočiau“ (K. B., Juodžių k., Šilutės r.).

Tačiau tvirtinti, kad šeimos šventenybė reikšminga visiems, negalima, nes daug pavyzdžių muziejų rinkiniuose byloja ką kita⁶. Galbūt žmones parduoti šeimos relikviją verčia ekonominiai motyvai, o galbūt jaunesnioji karta tiesiog nevertina šeimos palikimo. Tačiau išsiskirti daug lengviau su ne sava, ne paveldėta skulptūrele, o atsitiktinai patekusia⁷.

Vyresnės kartos žmonės išlikusias šeimos relikvijas, dažniausiai medinius krucifiksus, naudoja pagal paskirtį – kaip tikėjimo, Dievo simbolių, religinių atributų ir laiko jį miegamajame, pakabintą ant sienos prie lovos, kad galėtų kas vakarą ir/ar kas rytą sukalbėti maldele. Negalima tvirtinti, kad ir jie niekada neatsisakytų pakeisti tokios relikvijos į naują. Pvz., dar XX a. pradžioje ekspedicijų liaudies menui rinkti dalyviai ne kartą susidūrė su atvejais, kai išimta iš koplytstulpio skulptūra vis dar atliko savo funkciją, į ją buvo kas vakarą kalbama malda. Balys Buračas 1929 m. ekspedicijos dienoraštyje rašo: „<...> vieną Dievo Motinos statulėlę bus galima gauti vėliau iš senutės 90 metų Buračienės, kuri tą stovylėlę dabar laiko gražiai aprėdžiusi gale lovos savo, gryčios kampe, ir kiekvieną vakarą kalba maldele, kol būsianti gyva nenori perleisti muziejui, bet nupirkus gražią, didelę fabrikos darbo stovylėlę galinti apsimainyti už savo medinę“ (NMKČDM La 1372, l. 13). Panašų atvejį aprašė 1938 m. A. Sabaliauskas, kai viename kaime prašė savininkų parduoti į Bažnytinio meno muziejų

⁵ Žmonės į namus pasiima geriau išsilaikiusias skulptūras, kurias dar galima atnaujinti, o sutrūnijusias sudegina, nes paprotys sunykusį šventintą daiktą sudeginti gyvas ir dabar: „šventukus sukūrenom – negalima mėtyti švento daikto“ (B. R., g. 1927 m., Zemaičių Naumiestis, Šilutės r.); „būtinai reikia sudeginti kryžių ar kančią, kai jie sutrūnija, ir senas maldaknyges, ir rožančius, nes tai šventi daiktai“ (E. B., g. 1920 m., Radžiūnų k., Alytaus r.).

⁶ Inventorių knygose, pažymint objekto kilmę, dažnai nurodoma, kad skulptūra ar kryžius buvo pateikėjo šeimos nuosavybė, perduodama iš kartos į kartą.

⁷ Antai moteris namie saugojo autentišką medinę Marijos skulptūrėlę, paimtą iš kaimo maro kapinaičių nuvirtusio koplytstulpio. Tačiau atvykus kolekcininkams lengvai ją iškeitė į gipsinę Marijos statulėlę, nes pirmoji jai nieko nereiškė, nebuvo susijusi su šeima, atmintimi, kokiu nors įvykiu. Beje, ji tvirtino, kad naujoji skulptūrėlė daug gražesnė už senąją (L. B., g. 1931 m., Lydalės k., Šilutės r.).

kryžių su skulptūrėlėmis, kuris kaboję medyje. Nors savininkai iš pradžių priešinosi („Kaip čia dabar tėvų ir senelių kryžių parduosi, – jis mums laimę neša!“), bet galiausiai sutiko (Sabaliauskas 1938: 792).

Taigi požiūris į šeimos šventenybės dviprasmiškas: šventenybė vertinama kaip šeimos atmintis, simbolis, nešantis laimę ir pan. bei norima išlaikyti tą simbolį, bet daromos išlygos, keliamos sąlygos, kurias įvykdžius galima būtų tos šventenybės ir netekti.

Gyvenant šalia paminklo

Norint atskleisti šventųjų atvaizdų vietą ir reikšmę kasdieniame kaimo žmogaus gyvenime, reikia kalbėti apie viso sodybinio sakralaus statinio reikšmę, nes šventųjų atvaizdai buvo ir yra neatsiejama statinio dalis, dažnai ir prasmintis jo akcentas. Ši reikšmė atsiskleidžia per žmogaus elgesį su sakraliu paminklu ir prie sakralaus paminklo.

Kryžiui ar kitam paminklui praeityje lietuviai skyrė daug pagarbos. Ir nesvarbu, ar tas paminklas stovėjo sodyboje, ar pakelėje. Pravažiuodami pro kryžių ar kitą paminklą, vyrai nukeldavo kepurę, moterys persižegno davė. Šeimos nariai savo sodybos kryžių dažnai pabučiuodavo, sukalbėdavo poterius. Tėvai pagarbaus elgesio su šventais dalykais mokydavo vaikus: „reikia prie kryžiaus persižegnoti. Ir tėvai, ir senoliai taip mokė“ (P. B., g. 1938 m., Juškaičių k., Šilutės r.).

Iš pateikėjų pasakojimų atsiskleidė šių dienų situacija, rodanti mažėjančią visuomenės pagarbą šventenybėms dėl mažėjančio religingumo. Dauguma pateikėjų pabrėžė, kad pagarbą šventenybei labiau išlaikiusi vyresnioji karta, o jaunesni daug mažiau pagarbūs: „Ne visi [pakelia kepurę]. Yra daug žmonių, kurie pakelia, o kits praeina taip kaip mulkis. Yra visokių. Augesni daugiau atsižvelgia“ (A. N., g. 1931 m., Tūbinių I k., Šilalės r.). Moteris, kurios sodyboje stovi koplytstulpis su Marijos skulptūra, pasakoja: „Vyresni žmonės tai visada linkteli. Jaunimas – kaip kuris išauklėtas. Kas myli Mariją, tas ir lenkias, o kas piktumą turi, tai ne“ (B. R., g. 1927 m., Žemaičių Naumištis, Šilutės r.). Sumažėjusią pagarbą žmonės sieja su sovietmečiu: „Baisiai seniau žmonės tikintis buvo. Tarybiniais laikais suklaidino ir dabar tuom kartu dar taip yra“ (M. V., g. 1928 m., Bokštų k., Šilalės r.).

Pagarbą visam sakraliniam statiniui atskleidžia ir jo puošyba bei priežiūra. Neprižiūrėti savo sodybos paminklo buvo laikoma didele negarbe, tai galėjo atnešti nesėkmes gyvenime, Dievo Apvaizdos nusigrėžimą, ligas, vaikų nelaimes (Končius 1996: 219). Šie papročiai gyvi ir šiandien. Šeimininkai stengiasi sodybos paminklus kasdien apžiūrėti, jei reikia, aptvarkyti, į koplytėlę šalia

šventųjų skulptūrėlių įdėti gėlių ar išimti nuvytusias, nes teigiama, kad sodybos paminklas „turi būti visada papuoštas, ne tik per šventes“ (E. B., g. 1920 m., Radžiūnų k., Alytaus r.). Net jei sodybinis paminklas stovi kiek toliau nuo namų, vis tiek stengiamasi kasdien prie jo nueiti ir aptvarkyti: „žmona kasdien nueina“, – sakė pateikėjas, pastatęs kryžių sodybos teritorijos pakraštyje (G. T., g. 1932 m., Pakalniškių k., Šakių r.). Sodybos paminklu ir jo aplinkos tvarkymu rūpinasi visi šeimos nariai. Didesnis vaidmuo čia tenka moteriai, tačiau prisideda ir vyrai bei vaikai. Vyrai paprastai rūpinasi žolės šienavimu ir paminklo remontu. Apgailestaudamos teigė vyresnio amžiaus pateikėjos, kad dabar reikia vaikams liepti padėti gėlę ar patvarkyti aplinką, o anksčiau jie neraginami kasdien rūpinosi paminklo puošyba: „užrišdavom siūluką ant liemens ir ant to siūluko kaišydavom gėles. Mes vaikai stengdavomės, kad jis visada apkaišytas būtų“ (K. J., g. 1926 m., Užjūrio k., Šilalės r.).

Visais laikais žmogaus santykis su Dievu ir šventaisiais reikėsi malda. Sakyta, kad „kryžius statosi geri, pamaldūs žmonės“ (Marcinkevičienė 1998: 100). J. Mickevičius prisimena:

„Tėvas kiekvieną pavasario, vasaros ir rudens rytmetį, eidamas į klėtį šeimynos žadinti, nusiimdavo priešais kryžių kepurę, pabučiuodavo ją, atsi-klaupęs persižegnodavo ir sukalbėdavo maldele: „Viešpatie, per aną karčiausią kančią, kurią Tu kentėjai, kada dūšia Tavo skyrėsi nuo kūno, pasigailėk mano dūšios, kada ji skirsis su kūnu“. Taip meldėsi ir kiti senieji žemaičiai prie savo namų kryžiaus“ (Mickevičius 2000: 12).

Pastebima, kad dabar kasdienė malda į sodybos šventuosius ar prie sodybos kryžiaus svarbesnė moterims. Ne viena prisipažino, kad pasimeldžia „ryte ir vakare“, neužmiršta ir padėkoti: „kiekvieną vakarą pasižiūriu ir persižegnoju ir padėkoju už gerą dieną, ir prašau, kad geriau būtų, jei šiandien blogai buvo, ir pasimeldžiu“ (S. T., g. 1939 m., Pakoplyčio k., Šilalės r.). Pasimelsti galima ir neprieinant prie pat paminklo, jei jis matyti pro langą: „Ir namie pasimeldžiam – matosi pro langą kryžius“ (Z. K., g. 1921 m., Žemaičių Naumiestis, Šilutės r.). Kai kurios moterys pabrėžė, kad vyrai ir jaunimas dabar jau nepasimeldžia prie kryžiaus ar koplytėlės, nebent būtų labai pamaldūs: „Jauni – tai ne, senikės dar pasimeldžia“ (V. B., g. 1934 m., Pajūris, Šilalės r.). Arba:

„Anksčiau tai žmonės daugiau prie kryžių eidavo. Daugiau kaip dabar. Moterys tai dar eina, o vyrai tai nusigėrę, pijokai, išvesk tu jį! Anksčiau tai vyrai ir moterys, ir vaikai eidavo. Visi eidavo. Dabar tik moterys, ir tie vaikai jau nelabai eina. Gal tik tos moterys eina. Anksčiau tai eidavo visi pasimelst, ir vaikus vesdavos. Kiekvieną vakarą reikėdavo eiti. Visi – ir vyrai, ir moterys, ir vaikai“ (S. B., g. 1949 m., Juodžių k., Šilutės r.).

Jauni pateikėjai pasakojo, kad močiutės mokė juos eiti prie sodybos kryžiaus ar koplytėlės pasimelsti, tačiau dabar taip nebedaro (J. R., g. 1983 m., Bokštų k., Šilalės r.). Kalbinti vyrai buvo linkę savo jausmus ir išgyvenimus slėpti, retas kuris prisipažino pasimeldžias prie paminklo, bet patvirtino, kad tėvas taip darydavo, bei pabrėžė buvus didelį tėvų pamaldumą. Keli pamaldesni vyrai pasisakė, kad ir kasvakar nueina pasimelsti vieni arba su žmona: „Šilts oras kada, ateinam su žmona, ir atskirai. Vakaraus daugiausia pasimelst ateinam“ (J. K., g. 1917 m., Žemaičių Naumiestis, Šilutės r.).

Daugumai kalbintų pateikėjų sodybos paminklas tenkina ir dvasinius poreikius: praskaidrina kasdienius rūpesčius, teikia ramybę, kantrybę, viltį, ypač jei užgriūna kokios negandos: „Raminantis jis [kryžius] man – niekam neatiuočiau“ (O. P., Jucaičių k., Šilalės r.). Kita pateikėja išsipasakojo:

„Tai pasistačiau ir, rodos, ma smagu. Aš dabar einu laikraščių į pakele, aš persižegnoju, aš pakalbu poteries, pakalbu litaniją, grįždama vėl pakalbu poteries. Tikėjimas viską daro. Dabar kaip turiu ligonį [vyrą] blogą nuo ketvirtadienio, savaitę jau. Labai ma padeda kryžius, labai. Ramybę suteikia ir kantrybę, negaliu apsakyt...“ (A. Ž., g. 1925 m., Skaistakaimio k., Šakių r.).

Taigi kasdienis rūpinimasis sodybos paminklu tampa ritualu, padedančiu atitrūkti nuo buities, rūpesčių ir pakelti akis į dangų. Rūpestingai prižiūrimas sodybinis paminklas ir jo aplinka, jam reiškiamą pagarba, kasdienė prie jo kalbama malda rodo paminklo svarbą kasdieniame žmogaus gyvenime.

Baigiamosios pastabos

XIX–XX a. pirmosios pusės sodybiniuose paminkluose vyravo atvaizdai šventųjų, kurių globojamos sritys tiesiogiai siejosi su kasdieniais žmogaus reikalais. Tai įvairūs prašytojai, užtarėjai, globėjai, pasitelkiami sprendžiant kasdienes problemas. Visų pirma jie turėjo apsaugos funkciją. Be to, svarbi buvo religinė jų paskirtis. Sodybinis paminklas su šventųjų atvaizdais nuo jo pastatymo dienos tapdavo neatskiriamu kasdieniu žmogaus palydovu, sergstinčiu nuo įvairių nelaimių, bei vieta kasdinei maldai sukalbėti.

Dabartiniu metu renkantis atvaizdą sodybos paminklui atskirų šventųjų individualios galios dažniausiai neturi lemiamos įtakos, jos prisimenamos tik ištikus kokiai nelaimei. Šventojo atvaizdo sodybos paminklui parinkimą lemia ne tik užsakovo tikslai, individualūs pageidavimai, bet ir paminklą darančio meistro nuomonė, pasiūlymai.

Paminklas vis dar užima svarbią vietą kasdieniame žmogaus, ypač vyresnės kartos, gyvenime. Žmogus, kaip ir anksčiau, čia gali sukalbėti tiek kasdienę, tiek šventadienio maldą, randa nusiramimą, paguodą. Melsdamiesi prie

sodybos paminklo žmonės tikisi Dievo pagalbos ir paramos ne tik užklupus nesėkmėms ar atsitikus nelaimei, bet ir kasdieniuose reikaluose bei rūpesčiuose. Taigi ir dabar tebėra svarbios viso statinio religinė ir apsaugos funkcijos. Šių laikų bruožas būtų estetinės funkcijos atsiskyrimas nuo kitų, kai šventojo atvaizdas ar pats statinys atlieka tik puošybinę (eksterjero ar interjero) paskirtį – prie jo nebesimeldžiama.

Išimtas iš sunykusio sodybos paminklo ir saugomas namuose, šventojo atvaizdas įgyja šeimos atminties simbolio prasmę. Be to, toks atvaizdas – šeimos relikvija – turi priklausomai nuo savininko religingumo ir religinę ar estetinę paskirtį.

Reikšmingesnis paminklas yra moters kasdieniame gyvenime, nes ji – pagrindinė religingumo palaikytoja. Funkcijų reikšmingumas skiriasi kartose: religinei ir apsauginei statinio prasmei pirmenybę teikia vyresniosios kartos žmonės, estetinei – jaunesnioji karta. Simbolinė šventenybės, kaip šeimos atminties, prasmė reikšminga įvairaus amžiaus grupėms.

Literatūra

- Burinskaitė Ilona. 2000. Lietuvių liaudies medinės koplytėlės, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 16: 299–345.
- Grinius Jonas. 1970. Lietuvių kryžiai ir koplytėlės, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 5: 1–176.
- Grybas A. B. 1899. Garbinimas Patronų, *Tėvynės sargas* 3: 12–14.
- Jucevičius Liudvikas Adomas. 1959. *Raštai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Končius Ignas. 1996. *Žemaičio šnekos*. Vilnius: Vaga.
- Marcinkevičienė Nijolė. 1998. *Pavarėnis*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Martinaitienė Gražina Marija. 1999. Tradiciniai lietuvių liaudies memorialiniai paminklai ir „Ablingos stilius“, Jurkuvienė T. (sud.). *Primityvumas mene*: 218–231. Vilnius: Gervelė.
- Martinaitis Marcelijus. 1989. Medinis lietuvių liaudies epas, *Kultūros barai* 2: 17–22.
- Martinaitis Marcelijus. 1994. Lietuvių mediniai dievai, *Menotyra* 1: 25–31.
- Mažiulis Antanas. 1951. Lietuviškasis kryžius ir jo kilmė, *Aidai* 2: 60–70.
- Mickevičius Juozas. 2000. Pamedžių vienkiemio sodyba, Kanarskas J., Šorienė D. (sud.). *Istorikui ir muziejininkui Juozui Mickevičiui – 100*: 4–26. Kretinga.
- Milius Vacys. 1992. Kodėl statyti ir statomi kryžiai ir koplytėlės, *Liaudies kultūra* 5: 22–23, 26–27.

- Milius Vacys. 1995. Lietuvių kryžių ir koplytėlių statymo priežastys, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai* 15: 294–302.
- Milius Vacys. 1997. Kryžiai ir koplytėlės lietuvių liaudies papročiuose, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 11: 207–217.
- Počiulpaitė Alė. 1994. Tradicijos liaudies meistro kūryboje, *Menotyra* 1: 32–38.
- Počiulpaitė Alė. 1996. Dabartinės ir klasikinės liaudies mažosios architektūros sąveika, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai* 16: 284–294.
- Radzevičiūtė Diana. 1994. Pietryčių Lietuvos mediniai kryžiai, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 8: 106–1407.
- Rūkštelė Antanas. 1941. Lietuviškų kryžių atsiradimas ir jų plitimo priežastys, *Į laisvę* 95: 3–4.
- Sabaliauskas Adolfas. 1938. Vilniaus kryptimi, *Naujoji romuva* 42: 789–792.
- Urbonienė Skaidrė. 1997. Šventųjų moterų vaizdavimas lietuvių liaudies tradicinėje skulptūroje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 11: 225–235.
- Urbonienė Skaidrė. 1998. Švč. Mergelė Marija tradicinėje lietuvių liaudies skulptūroje ir papročiuose, *Liaudies kultūra* 4: 25–34.
- Urbonienė Skaidrė. 2002. Tradicinės lietuvių liaudies skulptūros siužetų pasiskirstymas, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 21: 107–126.
- [Vaižgantas]. 1903. Daugiau aistetikos nuo „dievdirbiu“!, *Dirva-Žinynas* 1903 01: 78–81.
- Vyšniauskaitė Angelė. 1999. *Lietuvio namai*. Kaunas: Šviesa.
- Žemaitytė Zita. 1981. Senoji Žemaitijos liaudies skulptūra ir jos meistrai, Jasiulis L. (sud.). *Dailėtyra*: 246–258. Vilnius: Vaga.

Images of Saints in Everyday Life: Transformations of Functions

Skaidrė Urbonienė

Summary

At the end of the 19th – early 20th century, sacral monuments with images of saints were erected in farmsteads or near them, in cultivable fields, at roadsides and crossroads, as well as remote and dangerous places. People had contacts with sacral images everyday, not only in churches on holy days.

Soviet occupation was characterized by a planned massive destruction of sacral monuments and prohibition on building new or repairing old ones. But in spite of restrictions, people continued to build monuments in remote places

where local authorities rarely came. After restoration of independence this tradition blossomed into massive erection of sacral monuments.

Images of saints in farmstead monuments is the object of this research and includes all sorts of images: old and new sculpture (wooden, gypsum, metal) as well as pictures. On the basis of data collected by the author during ethnographic fieldwork in 1995, 2000, 2003, and material from the end of the 19th – early 20th century the article seeks to reveal the continuity and transformation of functions of these images. To show the role and place of sacred images in today's everyday life of rural people attention is directed to a person's relation to the whole monument.

In the 19th – early 20th century, images of saints on a farmstead monument functioned directly in the daily round; various saints, patrons, guardians, were invoked in prayers solving everyday problems. First of all, they had a safeguard function: prayers at the monument with images of God, Virgin Mary and saints were believed to provide help and support in various misfortunes, calamities and in everyday care. Their purpose was equally important: daily prayers might be said in their proximity.

Revealing place and role in today's context, the author shows the significance of the whole monument: individual powers of saints are not emphasized and are remembered on extreme occasions only. However, sacral monuments still have a significant role in everyday life. Religious and safeguard functions remain important to this day: a person will say his everyday prayers and ask God for help as before. One feature of modern times is the separation of esthetic function from others, where the image of a saint, or a whole monument, serves merely as a decoration (interior or exterior).

The monument is more significant in the everyday life of women, who are the mainstay of religiosity. There is a noticeable difference in the perception of function between generations: older people prefer the religious significance of the monument, the younger generation its esthetic value. Symbolical meaning of the sanctity of a monument as a family memory is important to various age groups.